

Megjelenik minden hónap tizedikén, harmadfél nagy nyolczadrét ivnyi tartalommal; időnként fametszetű ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdiij fejében kapják; nem tagok részére a 30 ívből álló egész évfolyam előfizetési ára 5 forint.

X. KÖTET.

1878. JANUÁR.

101-ik FÜZET.

MAGYARORSZÁG ÉS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK.

A mult nyáron egy rövid történelmi tanulmányt tettem közzé „*Természettudományi mozgalmainkról az utolsó évtizedben*“ (Literar. Berichte aus Ungarn, 2. füz. — Budapesti Szemle, 29-ik szám). Kettős czéлом volt vele. Először is, meg akartam ismertetni a külfölddel, hogy e tekintetben is jobb véleménynyel legyen felőlünk, Tudományos Akadémiánk és Társulatunk buzgó törekvéseit, melyeket a természettudományok művelése és elterjesztése érdekében közel félszázad óta kifejtének, valamint az eredményeket is, melyeket eddig elérniök sikerült. És másodszor, egybe akartam állítani az *élet mesterének*, a történetnek tanulságait magunk számára, hogy belőlök a jelenre és a legközelebbi teendőkre nézve következtetéseket vonhassunk.

Hogy az efféle idegennyelvű közlemények mily hasznosak és hazánknak mennyire tiszteletszerzők lehetnek, világosan kitünik a külföldi lapok elámuló hangjából, melylyel a Literar. Berichte tudósításait fogadják. Így péld. egy frankfurti lap (Das Museum) 1877. október 19-iki számában ezeket mondja: „Magyarországgal mint a velünk szomszédos állam egy oly alkatrészével, mely legalább politikailag egyenlő súlyosat nyomó rész Ausztria német tartományaival, az európai diplomatáknak az utolsó évtized alatt meg kellett tanúlniok számot vetni. Ugyanazon idő alatt a mi pénzügyi embereinknek is több ízben alkalmuk volt magyar pénz-szükségekkel foglalkozni. De hogy ugyanazon időszakbeli magyar tudományosságról s legkivált a természettudományok terén is szó lehessen, azzal csakugyan nem voltunk tisztában, stb. stb.“ — Ez a becsületes frankfurti tehát mindekkoráig abban a hitben élt, hogy mi magyarok a politikán és pénzköltésen kívül egyéb tudománnyal nem foglalkozunk.

Egy ennél sokkal figyelemreméltóbb, mindvégig komoly hangú és Magyarország tudományossága iránt kiváló érdeklődésről tanús-kodó cikk jelent meg ugyane tárgyról az augsburgi „Allgemeine Zeitung“ 1877 november 27-iki számában „Ungarn und die Natur-

wissenschaften“ czim alatt. E czikk nem csupán ismerteti, hanem velösen, valódi történetírói elme-élel meg is *bírálja* természettudományi mozgalmainkat. Az egész oly érdekes és mind végig oly tanulságos, hogy méltónak itélem a szöszzerinti lefordításra, annyival is inkább, mert ehhez kapcsolva alkalmam nyílik magam részéről is elmondani egy-két észrevételemet.

Az „Allgemeine Zeitung“ czikke így hangzik :

Tudni, hogy semmit sem tudunk, a tudás kezdete. Ezt be is vallani, azt mutatja, hogy a tudás útján már a kezdeten túl jutottunk, s hogy komoly és elhatározott szándékunk, minden nehézség daczára azon tovább is haladni.

Ezt a benyomást tette reánk a minapában egy kis füzetke*, melyben egy magyar tudós nyiltan és őszintén bevallja, hogy hazája tudományos élete mennyire hátra van még a nyugati szomszédországoké mögött, és elszámálja az erőfeszítéseket, melyeket tettek és még ma is tesznek, hogy a régi mulasztást helyre pótolják. Ha már minden körülmények között is érdekes az ébredező szellemi életet meglesni, kettösen érdekes ennek a megfigyelése akkor, ha az ébredés inkább ébresztés, ha a szellem a bénító bilincsektől nem belölről kifelé szabadította meg magát. hanem külső indítás hozta a szunynyadó erőket mozgásba, ha a kérdés a körül forog : vajjon csakugyan alvót ráztak-e fel álmából, vagy talán csak holt testet indítottak galvanikus rángásra. És még sokkal nagyobb fontosságot nyer az e kérdésre adandó válasz akkor, ha oly országról van szó, mely lényeges részét képezi annak a birodalomnak, melyhez Németország a hajlam és közös törekvések kapcsán annál szorosabban csatlakozhatik, mentől bizonyosabb most már, hogy a hajdani természetellenes politikai kapcsolatot egyik oldalról sem áhítják vissza, vagy legalább nem gon-

dolják többé lehetségesnek. Ezek azok a szempontok, melyek bennünket arra bátorítanak, hogy ama füzetke tartalmára nyilvánosan reá utaljunk.

A magyar nyelv és irodalom a 18-ik század folyamában mind jobban és jobban elsatnyúlva és háttérbe szorúlva, a nemesi családokban a német, törvényszékeknél és politikai gyülekezetekben a latin nyelvnek engedve az elsőséget, sőt egyházban és államban, a „felforgató törekvések“ bélyegével illetve, csak akkor kezdett új lendületnek indulni, midön — először is a közvéleményben — megszűntek a fenálló dolgok ellenzését olyanül bélyegezni ; midön nemzetiségi gerjedelmek rezdültek át Európán, itt is, amott is érvényre jutva. Ha e jelenségnek a magyar földön egy bizonyos évet, egy bizonyos művet akarunk határ-közüil ki-tűzni, talán 1830-at és Horváth Endre „Árpád“ czimü epikai költeményét nevezhetnök. Ugyanekkor keletkezett a magyar tudós társaság is, melynek ki-tűzött feladata az volt : „a tudományok és szépművészetek minden nemeiben egyedül a nemzeti nyelv kiműveltésére törekedni“. E cél elérésére esz-közül „a különféle nemzetek között vagy régen, vagy közelebb föltaált dolgok ismeretének honi nyelven való terjesztését“ választotta.

Nem a mi feladatunk megmutatni, miként terjeszkedtek e törekvések, miként keletkezett a negyvenes évektől fogva a magyar hirlapirodalom, miként működött különösen Kossuth Lajos ebben az irányban, eszméit a nyelvi mez-zel, melybe öltöztette, nyelvét a tartalom-mal, melyet belé ültetett, közvagyonná téve. Minket itt a magyar földről csak

* Unsere Thätigkeit auf dem Gebiete der Naturwissenschaften im letzten Jahrzehnt, von Koloman Szily. Literarische Berichte aus Ungarn. I. Band. 2. Heft. Budapest, 1877.

a természettudományok érdekelnek, és e tekintetben bizvást kimondhatjuk, Szilyt követve, a tételt: hogy túlcsepontás volt az exact tudományokat* is megmagyarosítani akarni. Ezzel sikerté tették a magyart a más országok nagy fölfedezőinek hírnöki szavára, némává a tudni vágyó közönség előtt, mely figyelmesen hallgatózik oda, honnan ismerős hangok zengenek feléje. „A fiatal tudós társaság oly akadályokat gördített ezzel a természettudományok honi elterjedésének útjába, melyeket még most sem sikerült egészen elhárítani“. Érthetővé válik ez, ha megtudjuk, hogy a magyar akadémia hiábavaló harcza a latin és görög szóformákat alkalmazó nemzetközi elnevezések ellen egész 1861-ig folytatott, és csakis ekkor mondatott ki Szabó József felszólalására, hogy a tudományos műnevek (nomenklatura) magyarosítása nem kívánatos.

Igaz, hogy a reactio az akadémia pusztán nyelvészkedő működése ellen már meglehetősen korán bekövetkezett. Az akadémián belül Vállas Antal már 1844-ben kívánta legalább a matematikai és természettudományi osztályok különválasztását a többi négy osztálytól: a nyelvtudományi, történettudományi, philosophiai és törvénytudományitól, melyek az akadémia megalapítása óta mindig csak együtt szoktak ülésezni, úgy hogy minden tag minden, hozzá még oly távol eső szaktudományi kérdésbe is beleszólatott és, mint látszik, tényleg bele is szólt.“ A korlátatlanul tenyésző dilettantismus hatalmasan fölbujzánzott, elnyomva a különben is csak lassan fejlődő szaktudományosság fiatal hajtásait“.

* Én világosan kimondottam, hogy az exact tudományok *műneveinek* (nomenklaturájának) magyarosítását tartom túlkapásnak. A német ismertetőt úgy lehetne érteni, mintha ő egyáltalában az exact tudományok magyar nyelven való művelését nevezné túlcsepontásnak; az alábbiakból azonban kitűnik, hogy ő is csak a nomenklatura megmagyarosítani akarását itéli el.

Szily.

Nagyobb jelentőségű lőn az az ellenállás, mely az akadémián kívül passiv és activ módon is érvényt szerzett magának. A passiv ellenállás nyilatkozását abból látjuk, hogy az akadémia által kiadott „Tudománytár“ a bölcsőtől tiz évig tartó sorvadozása után ravatalra vánszorgott, és 1844-ben nem sajnálva és meg nem siratva elhűnyt, mivel sem olvasókra sem vevőkre nem bírt találni. Activ ellenállásnak nevezzük más társulatok alapítását, a melyek az ő céljaikkal legalább részben az akadémia céljaiba vágtak, s a melyek az ő boldogulásukkal annyival inkább veszedelmes versengést vontak maguk után, minthogy az oppositio e nemében még akadémikusok is egyesültek és közösen működtek a nem akadémikusokkal.

Így Bene Ferencz Magyarország orvosait és természetvizsgálóit 1841. májusában egybehívta Pestre, hol is ezek, a legelső ilyenmű vándorgyűlések, a német orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlései mintájára összeszövetkeztek. 1848-ig nyolczszor ismétlődtek az efféle gyűlések Magyarország különböző városaiban, és 1863-ban, tizenöt évi szünet után, új körfolyam indult meg, melynél azonban, mint az előtünk fekvő irat szerzője véli, ép oly mértékben, mint ez Németországban is bekövetkezett, a tudományos tartalom mind jobban és jobban háttérbe szorult. Ép most térve vissza Münchenből, hol épen a komoly munka különösen a szakosztályokban, teljesen érvényre tudott jutni, Szily úr reánk való hivatkozását semmikép sem fogadhatjuk el.

Ugyanazon hónapban, 1841 májusban, a pesti vándorgyűlés alkalmával alapította Bugát Pál a kir. magyar Természettudományi Társulatot. Ez az Akadémiától nemcsak abban különbözött, hogy ő sectiora oszolva, kizárólag a természettudományok ápolását tűzte céljául, hanem abban is, hogy a tagok önkénytes beiratkozását tétélezte fel, kik egyúttal évi járulék fizetésére is kötelezték magukat. A megalakuláskor,

1841 május 28-án, ekként 134 tag szövetkezett és 1848-ig e szám 400-ra emelkedett, Azután egy olyan idő jött, melyben szó sem volt a tudományról, erre meg egy olyan, melyben tiltva volt, hogy akármelyik nemzetiség tudományáról, de különösen a magyaréről, szó legyen. Mikor az osztrák-magyar birodalom jelenlegi miniszterelnöke mint menekült bolyongott, bizony a természettudományi társulat kiválóbb tagjainak sem volt más sorsuk. Valamint az akkori Magyarország minden, szellemileg mozgékonyabb eleme, úgy ők is kisebb-nagyobb mértékben részt vettek az 1848/49-ik évi eseményekben, az egyik tevékenyen közreműködve, a másik csak belesodortatva, és ki ide ki oda vettetett a súlyos büntetéssel fenyegetett vagy szigorú felügyelet alá helyezett férfiak közül.

A legkedvezőbb, a mit a társulat eme hanyatlásának több mint tíz évig tartó idejéből fölemlíthetünk, az, hogy legalább nem oszlott fel, hogy egy kis törzs fönntartotta magát, elég vékonyka ugyan, de mégis elegendő erős arra, hogy kedvező viszonyok között új ágakat hajtson, hogy újra elterebélyesedjék. Ez meg is történt az ötvenes évek végétől kezdve, és különösen rohamos növekedéssel 1868-tól fogva.

Ez utóbbi évet a társulat 600 taggal kezdte meg. Ekkor fölmerült a kérdés: nem lenne-e lehetséges egy magyar nyelvű természettudományi folyóirat (*Természettudományi Közlöny*) alapításával a figyelmet fokozottabb mértékben a társulatra irányítani és így neki több tagot szerezni. Az a sors, mely a Tudománytárt 1844-ben érte, nem sok jót jövendölt ugyan, de az e közben lefolyt s egész Európára és különösen Magyarországra nézve is a legváltozatosabb eseményekben túlgazdag negyedszázad, a tudat, hogy most mások a vezéreszmék, a bizalom a társulat élén álló erőkből, mindez együttvéve, legalább is a próba megtételét követelte. A próba meglepő módon sikerült. 1869 végéig a tagok száma 1600-

ra, a következő évben 2200-ra szökken, és ma, Szily tudósítása szerint, a természettudományi társulatnak 4800 tagja van.

Ilyen gyarapodás mellett a társulat céljait mind messzebbre és messzebbre lehetett és kellett kiterjeszteni. Ha továbbra is változatlanul a természettudományi ismeretek terjesztésében és népszerűsítésében lelte is célját, de most már hathatósabb eszközökhöz nyúlhatott. Nyilvános előadások tartottak az ország fővárosában, oly nagy részvét mellett, hogy az elébb használt helyiségeket tágasabbakkal kellett fölcserélni. Magukat az előadásokat eleinte a társulat közlönyében, később külön gyűjteményben bocsátották közre. Külföldi remekműveket, a németből Cotta- és Helmholtztól, angolból Darwin-, Huxley-, Johnson-, Lubbock-, Proctor- és Tyndalltól jó fordításban, olcsó áron, mintegy 1500 példányban terjesztettek el; a fentmaradó példányokat középiskolák jeles tanulói között jutalomképpen osztották szét. Egy kényelmes olvasóteremben mintegy 120 természettudományi folyóirat van átadva a közhasználatnak.

Annyi bizonyos, hogy ily széleskörű tevékenységet szabadon szövetkező tagokból álló társulatok egyebütt nem szoktak kifejteni, és ez minden esetre mentségül is szolgálhat az ország törvényhozásának, mely 1870 óta évenként 5000, mostanában 4000 frttal szokja a társulat működését támogatni. Szánt szándékkal mondjuk, hogy *mentségül* szolgálhat, mert bár teljes elismeréssel vagyunk is az eddig felmutatott eredmények iránt, mindamellett igen haboznánk, egy oly társulatot, a melybe a belépés tudtunkkal semmiféle feltételhez nincs kötve, ily messzemenő bizodalommal megajándékozni, és tartanánk attól, vajjon tud-e az majd utóbb is oly programot követni, mely csakis a valódi tudást mozdítja elő, nem pedig holmi vásári kurzuslásokat fog jutalmazni. Oly veszély ez, mely annál közelebbről fenyeget, mentől jobban ter-

jeszkedika társulat, s így mentől nagyobb — már csak a számánál fogva is minden- esetre avatatlan — tömegre ruházódik a társulat választmányának választása, és végre, mentől nagyobb mértékben alkalmazzák a politikában is kétséges értékű általános szavazati jogot a tudományban is.

Egy még fiatal tudós, Báró Eötvös Loránd, jelenleg egyetemi tanár Budapesten, kívül azonban, ha csak nagyon nem csalódnak, még 1868-ban Heidelbergában találkoztunk, hol Bunsen alatt chemiát tanult, 1872-ben egy a társulat által el is fogadott tervet csinált, Magyarország természeti viszonyainak átkutatására és megismertetésére. A társulat választmánya évenként egy háromtagú bizottságot nevez ki hat évenkénti váltakozásban, a természettudományok különböző ágazataira. Minden hármás bizottság elfogad ismert szakemberektől ajánlásokat az illető tudomány-ágba tartozó, országos érdeklő munkálatok keresztülvételére, és meghatározza, kik bizassanak meg az ajánlkozók közül tervök foganatosításával. E célra minden évben 2000 frt. áll rendelkezésre, mely rendszerint a befejezett munkálatok díjaként fizetetik ki, de kivételesen a munka folyamában is, ha előleges segítség szükséges. E terv szerint már 6 természettudományi monographia készült el, más 12 pedig készülöben van.

Jólérezzük ugyan, mennyire nehéz innen távolból elméleti okokkal a gyakorlatilag kipróbált dolog ellen nyilatkozni, de még sem mulaszthatjuk el véleményünket kifejezni. Az Eötvös-féle program minden egyéb részletében kitünő, de abban hibáz, hogy a természettudományi társulatot oly jogokkal ruházza fel, melyekkel csak egy gondosan előkészített kinevezések útján kiegészülő akadémiának szabadna bírnia. Hát az igazi magyar akadémia, azt kérjük, már nem életképes többé, hogy léte voltaképeni verőereitily módon lekötözni kénytelenek?

Szily irata elegendő adatot nyújt, hogy e kérdésre tagadólag felelhessünk.

Láttuk, hogy egy Vallas 1844-ben szót emel az akadémia egyes osztályainak külön választása mellett, hogy egy Szabó 1861-ben elhatároztatja a visszavétést arról a vakútról, melyre a természeti tudományok nomenklaturájának megkísérlett magyarosítása vezetett. Már egy évvel e határozat előtt, 1860-ban, a matematikai és természettudományi bizottság felállításával az akadémia betért a helyes kerékvágásba. Az állam jelenleg évenként 5000 frttal támogatja e bizottság működését, melynek föladata „az összes magyar hazát természettudományi és technikai tekintetben átvizsgáltatni és megismertetni.“ 1860 óta e bizottság 32 kötetben legalább is 300—400 értekezést tett közzé*, melyek azonban, mint Szily panaszolja, a magyar nyelv ismeretének csekély elterjedtsége mellett jelen alakjukban a nemzetközi tudomány számára mintha nem is léteznének. Ez iratok, mint akadémiai kiadványok, Szily véleménye szerint, csak akkor fognak elismerésre számíthatni, és a magyar akadémiának csak akkor fogják a kisebb nemzetek akadémiai közt az őt megillető helyet biztosítani, „ha az önálló buvárlatokról legalább is egy kimerítő kivonat ide haza oly nyelven is fog közöltetni, melyen minden nemzet tudósaitól megértethetnek.“

E panasz s e javaslat az orvoslásra bizonyára méltánylatot érdemel, de hát egészen kikerülte-e a szerző figyelmét, hogy annak is ugyancsak jelentékeny csorbát kell ütni a m. tud. akadémia tekintélyén, ha az akadémiát saját honfiai egyenlő fokra teszik a természettudományi társulattal? Vagy mi más az Eötvösféle 1872-iki program, mint teljes tudatú vetélkedés az akadémia matematikai és természettudományi bizottságának működésével? Szívesen enged-

* Itt tévedés van. A mathem. és term. tud. bizottság csak 14 kötetet adott ki mintegy 100 értekezéssel, a többi 18 kötet nem a bizottság, hanem a mathem. és természettudományi osztály munkálatait foglalja magában, Sz,

jük magunkat fölvilágosíttatni, de az elö-tünk fekvő irat adataiból egyebet nem lehet következtetni, mint azt a mit itt következtettünk.

Azért bár mit mondjon is Szily a hallgatag közmegegyezésről, mely 1868-ban az akadémia természettudományi osztálya és a természettudományi társulat között létrejött, s a mely szerint amaz föl hagyott a különben sem neki való népszerűsítő szándékkal, emez pedig az ekként neki átengedett tér művelését tűzte ki főczéljául — nem igen tapasztaljuk, hogy a társulat megtette volna a vizontszolgálatot, s hogy most már ő is kerülné a maga részéről azt a

tért, melynek művelése, a dolog természete szerint, az akadémiaát illet meg.

Itt bizonyosan olyan dolgok is közreműködnek, melyek a mi távoli szemünkkel nem vehetők ki, holott hatásuk világosan kidomborodik.

Azt hiszszük, ismertetésünkkel sikerült bebizonyítanunk, hogy a magyar tudományosság iránt nem vagyunk érdeklődés nélkül. Ép azért talán meg fogják bocsátani intő szövegünket: vigyázzanak, nehogy csupa féltékenykedésből és hivatlan túlkapásból magának a dolognak ártsanak. A fődolog: új, lelkiismeretes, derék munkásokat szereznii a természettudományok tág mezejére.“

Eddig az „Allgemeine Zeitung“ czikke.

Akárki írta is, annyi bizonyos, hogy mélyen tud gondolkozni! Minden sorából kitetszik, hogy hazánkat, irodalmunk fejlődését, társadalmi viszonyainkat egyáltalában nem ismeri. Nem feküdt egyéb előtte, mint az a kicsiny, vázlatosan írt történeti tanulmány. És ő mégis vállalkozott arra, hogy az abban foglalt adatok alapján magának képet alkosson tudományos viszonyainkról, és e képet a nagy német közönségnek is bemutassa. És meg kell neki adni, hogy egészben véve eléggé találó képet tudott rajzolni. Hogy a részletekben apró hibákat követett el, hogy itt-ott nem látott tisztán, azt a forrás homályossága és a nagy távolság, honnan a tárgyat nézte, eléggé megmagyarázzák. Látni, hogy a m. Tud. Akadémia és a Természettudományi Társulat közti viszony, a mit én persze csak futólag érintettem dolgozatomban, különösen sok gondot adott neki. Hogyan van az, hogy ez a társulat, daczára sok mindenféle elfoglaltatásának a népszerűsítés, ismeretterjesztés terén, még az akadémia dolgába is belevág, önálló kutatásokat tétet, tudományos monographiákat irat és ad ki? Miért nem bízza ezt egészen az Akadémiára, hisz ennek ügyis ez a rendeltetése? Itt alkalmasint valami ádáz versengés, torzsalkodás van az akadémia és társulat, akadémikusok és társulati tagok között! Annyival inkább csodálatos, hogy az országgyűlés mégis évenként 4000 frtot szavaz meg a társulatnak, országos érdekű kutatásokra és közleményekre! Nem aggódik-e, hogy annak a 4800 tagnak egyszerre csak eszébe juthat olyan választmányt állítani a társulat élére, mely „a valódi tudás helyett a vásári kuruzsolást fogja jutalmazni.“ „Bizonyosan olyan dolgok is közreműködnek, melyek távolról nem vehetők ki, holott hatásuk világosan kidomborodik.“

Mindenesetre oly kérdések ezek, melyekkel nekünk magyaroknak nagyon érdemes foglalkoznunk. Okvetetlenül tisztában kell velők lennünk, ha a magyar tudományosságot egészséges fejlődésnek akarjuk indítani. E nélkül az öntudatos irányzás lehetetlen.

Azt hiszem, hogy most, midőn a Természettudományi Közlöny egy új századba lép, épen helyén lesz elmondani e dologban a magam egyéni nézeteit. Ismétlem, hogy csak egyéni nézeteket mondok el; és nem is mint a társulat titkára, csak mint a tudományos irodalom egyik közmunkása szólalok fel.

Hogy az augsburgi lap cikkírója mennyire nem ismeri viszonyainkat, leginkább kitűnik abból, hogy az Akadémia természettudományi osztályát és a Természettudományi Társulatot versengésben, viszálykodásban levőknek gondolja! Mi idehaza jól tudjuk, hogy ennek legkisebb nyoma sincs. És nem is lehet! mert hiszen ugyanazok a férfiak működnek itt is ott is. A társulat elnöke, első alelnöke és első titkára az akadémiának rendes tagjai; és viszont az akadémia természettudományi osztályának elnöke és titkára tagjai a társulat igazgató választmányának. Az akadémia természettudományi osztályának 11 rendes tagja lakik Budapesten, és közülök 10 a társulat választmányának is tagja. E választmány az elnökkel és alelnökökkel együtt összesen 27 tagból áll, és e 27 tag közül 18 akadémikus és csak 9 nem az, tehát az akadémikusoknak szám szerint is $\frac{2}{3}$ -nyi többségük van. Nyilvánvaló ebből, hogy a társulatban csak az válhatik határozattá, a mit az akadémikus tagok is akarnak. Ily körülmények között ama viszálykodás, melyet a német ismertető sejt, teljes lehetetlen. Hiszen a legczivakodóbb ember sem szokott önmagával veszekedni!

Igen ám, de hát ha annak a 4800 tagnak egyszerre csak észébe jut, olyan választmányt állítani a társulat élére, mely a valódi tudás helyett a vásári kuruzslást fogja jutalmazni! Ki tilthatja ezt neki? Nem könnyelműség-e az ország törvényhozásától, hogy évenként 4000 frtot egy oly társulatra mer bizni, hol ilyesmi is megtörténhetik?

Annyi bizonyos, hogy ez tisztán bizodalom kérdése! Kiköti ugyan az országgyűlés, hogy ez összeg kizárólag „országos érdekű kutatásokra és közleményekre“ fordíttassék; a közoktatási miniszterium pedig minden évben számon kéri, hogy a megszavazott összeg minő buvárlatokra és minő munkákra fordított, még is be kell vallanunk, hogy ez a procedura is bizalmat tételez föl, bizalmat a társulat tisztviselőinek és választmányának becsületes sáfárkodásában. De épen mivel az egész bizodalom kérdése, a bizodalmat pedig ki kell érdemelni, én nem tudok, bár mennyire gondolkozzam

is felette, veszedelmet látni e dologban. Mert tegyük fel, hogy a suffrage universel egyszer csakugyan olyan szabású tisztviselőket és választmányt állítana a társulat élére, kiket a kormány és az országgyűlés vagy nem ismer, vagy *nagyon is jól* ismer, egy szóval olyanokat, kikben nincs teljes bizodalma, nos, mi lenne? A kormány a 4000 frtot nem ajánlaná meg, az országgyűlés nem szavazná meg és a közoktatási miniszter nem utalványozná, egyszerűen eltűnnék a budgetből! És az a bizonyos választmány kuruzsolni akarhatna ugyan, csak hogy nem lenne neki mivel? Már pedig azért, mert egyszer olyan emberem is akadhatna, a ki ha szerét teheti megcsalna, csakugyan nem vonom meg bizodalمامat attól is, a ki azt tényleg kiérdemelte, és a ki a magára vállalt dolgokban híven és becsületesen jár el.

E válasszal, ha itt berekeszteném, azt hiszem sem a német ismertető, sem azok, kik, mint ő, az efféle kulturális kérdésekről mélyebben szoktak elmélkedni, nem igen lennének megelégedve. Szinte tudom, hogy körülbelül ezt vethetnék ellene: „ám jól van, belátjuk, hogy a bizodalomban, melylyel az ország törvényhozása a társulat jelenlegi választmányát megtiszteli, csakugyan nincs veszedelem; hiszen a társulat ügyeiben is tényleg azok határoznak és azok intézkednek, kik az akadémiában is a legtevékenyebben működnek. De honnan van épen ez, hogy azok az akadémikus urak, kik a társulat választmányában ülnek és a kik az akadémiának is a legbuzgóbb tagjai, az Eötvös Loránd-féle programot a társulat kebelében foganatosították, nem pedig az akadémiában, a hová az voltaképen tartoznék? miért hirdetnek a társulat kebeléből nyílt pályázatokat önálló buvárlatokra és kutatásokra, s miért nem teszik ezt az akadémiában? Miért adatnak ki szakmunkákat, természettudományi monographiákat a pókokról, lygaeidákról rotatoriákról, stb. a társulatban? Egy szóval: miért nem concentrálják a szaktudományi működést a hová illik, az Akadémiába, az ismeretterjesztő népszerűsítő munkásságot pedig a Természettudományi Társulatba?”

Minden esetre különös egy jelenség! A m. tud. akadémia III-ik (matematikai és természettudományi) osztályának tagjai, ha valami czélszerű újításhoz igazi kedvvel, valódi örömmel hozzá akarnak fogni és életbe akarják léptetni, úgy először is szépen kivonólnak az akadémiából, elmennek egy igénytelen, privát társulatba, ott a dolgot con amore megbeszélik, megtanácskozzák és azután *ugyanott* foganatosítják is. És e jelenség annyival inkább figyelemre méltó, mivel ugyanez az akadémia másik két osztályában is többé-kevésbé így van. Mindenki tudja, hogy a Kisfaludy-Társaság, illetőleg a Történelmi Társulat munkálkodásának egy jó

nagy része ép úgy bele vág az akadémia I-ső, illetőleg II-ik osztályának munkakörébe, a mint a Természettudományi Társulaté a III-ik osztályéba. Mindenki tudja, hogy amazoknál a társulatoknál is az akadémia illető osztályának legtevékenyebb, legbuzgóbb tagjai viszik a legbefolyásosabb szerepet. Mindenütt, minden osztályban határozottan tapasztalhatjuk a *centrifugális törekvéseket*.

Honnan van ez, miben rejlik a baj oka?

Egyenesen, minden habozás nélkül kimondom, hogy *a baj oka az akadémia ügyrendében van*. Az ügyrend t. i. minden elintézni valót annyira az Igazgatótanács és az összes ülések hatáskörébe centralizál, hogy maguknak az osztályoknak úgyszólván semmi elintézni valójok nem marad. *Nincs külön budgetjök és nincs igazi autonómiájok!* Minden indítványnak, mely bármi csekély újítást vagy módosítást javasol, az összes ülés elé kell menni. — Ha péld. egy állandó bizottság már maga is kéri az osztályt, hogy a neki ezelőtt 17 évvel adott szervezeten és utasításon némi módosítást tegyen, s a javasolt módosítást az osztály cél- és időszerűnek találja is, még sincs joga életbeléptetni; a dolognak az összes ülés elé kell menni. S minthogy ekkoráig az akadémiában mindennek egy húron kell pendülni, az összes ülés egy ad hoc bizottságot küld ki véleményadásra, vajjon e módosítás szükséges-e a többi osztályok állandó bizottságainál is. Azonban a többi állandó bizottságok meg vannak elégedve mostani szervezetükkel, nem óhajtanak változtatást. És ez már elegendő arra, hogy amannak a bizottságnak se szabadjon megváltoztatni a maga szervezetét, daczára annak, hogy mind maga a bizottság, mind pedig az illetékes osztály egyhangúlag kívánják. Mintha bizony a nyelvészeknek, archaeologusoknak történetbuvároknak, természetvizsgálóknak stb. okvetetlenül egy és ugyanazon administrationalis schéma szerint kellene dolgozniok. — Vagy péld. az egyik osztály azt találja, hogy ezeket és ezeket az értekezéseket jobb lenne nyolczadrét helyett negyedrért nyomtatni. Azt gondolja valaki, hogy no már ez csak meg van engedve. Szó sincs róla. Meg kell kérdeznie az összes akadémiát, vajjon beleegyezik-e vagy sem? No, már kérem, ha ilyen kicsinységekben — valóságos lap-páliákban — sincs az illető osztálynak, mely az ország legtekintélyesebb szakembereit magában foglalja, határozati joga, ha efféle kérdésekben is az összes akadémia gyámkodása alá van helyezve, úgy bizony ne csodálkozzunk azon, hogy az írók a Kisfaludy-Társaságban, a történetbuvárok a Történelmi Társulatban, a természettudósok a Természettudományi és Földtani Társulatban fesztelenebbül érzik magukat és élénkebb, pezsgőbb munkásságot fejthetnek ki, mint az akadémiában, hol az autonomia hiánya mindannyiok kedvét, erélyét meg-

zsibbasztja. Hiszen e társulatokban fél óra alatt megbeszélük, elhatározzák és foganatosítják azt, a mit az akadémiában fél esztendő alatt sem vihetnének keresztül.

Az első dolog, a mit akadémiánknak okvetetlenül meg kell tenni: a maga osztályainak külön budgetet és teljes autonómiát adni. A míg ezt meg nem teszi, addig ne vegye a szakemberektől rossz néven, ha tőle el és az illető szaktársulatok felé gravitálnak.

De talán már későn is verjük a bokrot, mert a mint látszik a nyúl, ha még nincs is kiugrasztva, de legalább már ugrófélben van. Az akadémia legtekintélyesebb köreiben mind hangosabban és hangosabban rebesgetik, hogy az akadémia ügyrendjében gyökeres változtatásokat terveznek, és hogy az osztályoknak már az idén megadják a rég óhajtott autonómiát.

Hogy ez aztán vissza fog hatni ama társulatok programjára és munkakörére is, melyek most az akadémiának kisebb-nagyobb mértékben concurrentiát csinálnak, az kétségtelen. Mily mértékben fog e visszahatás bekövetkezni, az viszont az akadémia osztályainak adandó autonómia mértékétől s azután még attól is függ, hogy az egyes osztályok miként fognak élni tudni a nekik adott szabadsággal.

Addig pedig legjobb megmaradnunk a mostani várakozó állásban. Az akadémián a sor, megtenni az első lépést. A többi magától fog következni.

SZILY KÁLMÁN.

II. A TANSZABADSÁG A NÉMET EGYETEMEKEN*.

(Helmholtz rectori beszéde a berlini egyetemen, 1877 okt. 15.)

Európa középkori egyetemeinek eredetét az egyetemi tanulók azon önkényes magánegyesülései képezték, melyek hírneves tanárok befolyása alatt jöttek létre, s melyek ügyeiket önmaguk intézték. Ez egyesületek, nyilvános hasznuk elismeréseként, csakhamar az államhatalomtól védő kiváltságokat s

tiszteleti jogokat, nevezetesen különös törvénykezést s akadémiai fokok osztásának jogát nyerték. Ama kor tanulói tulnyomóan érett férfiak voltak, kik elsőben is ismeretszerzés és minden gyakorlati cél nélkül keresték fel az egyetemet; nem sokára azonban kezdtek fiatalabbakat is az egyetemekre kül-

* Helmholtz hírneves berlini tanár az egyetemi rectori tisztségbe igtatása alkalmával e sokat vitatott és fejtegetett tárgyban gyönyörű beszédet tartott, mely főleg azért érdemel kiváló figyelmet, mivel Helmholtz, mint a természettudományok egyik legtekintélyesebb képviselője, hatalmas logika s meggyőző tények erejével fejtegeti a középkorban megfogamzott egyetemi szervezet újkori átalakulásait, mint a melyekre főleg a természettudományok voltak eldöntő hatással. Ezek szélesbítették ki az egyetemek értelmi hatáskörét, fűzték össze a gyakorlati életet a túlfinomított elméleti világgal, összhangot s okozati összefüggést hoztak létre a tudomány egészében, s így minden irányban éltető-

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.